

*Др Драгунин С. Аврамовић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
d.avratovic@pf.uns.ac.rs*

*Илија Д. Јованов, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
i.jovanov@pf.uns.ac.rs*

ДРУШТВЕНИ УГОВОР КАО ИЗВОР СУВЕРЕНОСТИ – УЧЕЊА ОД XII ДО XIV ВЕКА*

Сажетак: *Идеја о владавини на основу споразума у теоријској мисли присујна је од античких дана до савременог доба. У овом тексту аутори покушавају да расветле теорију друштвеног уговора у једном краћем периоду средњег века, од 12. до 14. века, истичући поједине мислиоце који су својим ставовима и писањем дојакли уговорну теорију владавине. У том смислу се истају неки од основних елемената развијене, нововековне теорије друштвеног уговора из 18. века, постојеће одређених права народа у вези са успостављањем властодержаца и успостављање ограничене власти. У периоду у којем је црква имала изузетну улогу у друштвеном животу, па и у вршењу световне власти, црква је посвећена и односу између духовног и световног поглавара две конкурентне организације које су временом почеле по шехници управљања да личе једна на другу. Из свега тога аутори изводе закључак који указује да се више ради о концепту развоја него о заокруженој теорији владавине на основу друштвеног уговора.*

Кључне речи: *друштвени уговор, ограничена власт, црква, сувереност монарха, народна сувереност.*

* Овај рад је резултат реализовања пројекта „Правна традиција и нови правни изазови“ који се финансира средствима Правног факултета Универзитета у Новом Саду.

УВОД

Рефлекси идеје друштвеног уговора током средњовековног развоја могу се посматрати кроз два временска периода. У првом, који траје од пада Западног римског царства до 11-12. века, настајали су феудални друштвени односи. Племена која су населила територију Западног римског царства била су изразито разједињена и у покушајима да се организују у неки облик државне организације, уз примену партикуларног права. Имајући у виду феудалне својинско-правне односе и чињеницу да је у основи свих облика испољавања моћи у раном средњем веку била лична веза, монархијски облик владавине је, практично без конкуренције, сматран исправним обликом државе. Повезаност између монарха и друштвене заједнице је била стабилна и заснована на узајамним политичким правима и обавезама. Институционализација владара је била у циљу добробити народа, па је следствено томе и његова моћ ограничена, а доктрина безусловне обавезе на послушност према владару у раном средњем веку је углавном непозната. Појединац је безусловну послушност дуговао само богу, док је световног владара следио уколико је постојало уверење у исправност његовог поступања. Тако је рана средњовековна теорија указивала да је свака наредба владара која прекорачује његова овлашћења за поданике непостојећа и овлашћује их да одрекну своју послушност или чак пруже оружани отпор тиранину.

У поменутом периоду црква је подржавала монархију. Франци и остали германски народи су читајући Стари завет дошли на идеју да услове владавине између краља и народа регулишу путем *pactum-a*. Такође, народ је имао своју улогу приликом ступања владара на трон, иако о томе постоје различити ставови. Међутим, идеја верности остаје главна карактеристика односа између владара и народа у првој половини средњег века. То није био друштвени уговор, па чак ни уговор о владању како је касније схватан, већ само један инструмент уређивања постојећих друштвених односа који је био неопходан у периоду изградње државности. Поред описаног владајућег схватања о односима у заједници, већ у 12. веку се појавила клица идеје о суверенитету апсолутног владара. Ипак, она је све до последње етапе средњег века остала у сенци „добрих односа“ између владара и народа. Чак се појавило мишљење да папа, не само да нема било какву моћ у световним стварима, већ и у духовним пословима располаже ограниченим овлашћењима (*potestas limitata*). Тиме су се доктрине условне послушности, права на отпор против тираније и права на револуцију из разлога нужности постепено уводиле и у црквену политику.¹

¹ О идеји друштвеног уговора у периоду до 12. века видети више И. Јованов, „Удруживање као заповест разума – трагање за друштвеним уговором у раној средњовековној мисли и друштвеној пракси“, *Правни живоиш*, 12/2018, 463-479.

ИДЕЈА НАРОДНЕ СУВЕРЕНОСТИ

Елемент ограничења владареве моћи који је био иманентан средњовековној монархији од њених самих зачетака до 12. века ускоро је почео да добија теоријску разраду у разматрањима о грађанској власти и правима заједнице. Владатује црквено учење било је засновано на традицији св. Августина и његовом ставу да је световна власт, настала људском одлуком, последица првобитног греха. Тако идеја о супрематији црквене власти над световном, у периоду борбе око инвеституре, није била само последица конкретних борби око одбране територија већ је била и доктринарно утемељена.² Имајући у виду да је у овом периоду једина исправна аргументација била она која је обојена идеологијом хришћанске цркве, заговорници државне власти морали су да се боре против црквеног учења без рушења њених старих темеља. Као контраст теоријама које су мање или више инсистирале на узурпацији и нелегитимном пореклу световне власти, појавила се доктрина која је учила да је држава имала правилан почетак у уговору (*pactum subjectionis*) у којем је народ био једна од страна.³

Један од првих који је размишљао на овај начин био је Манеголд, немачки црквени писац с краја 11. века.⁴ Манеголд је сматрао да владар мора да се истиче својим врлинама и мудрошћу, јер га народ не поставља изнад себе да би био тиранин, већ због заштите од тираније и неправде. Уколико поступа супротно, сматра се да је народ ослобођен од односа подређености. То је праведно и разумно, јер је монарх први раскинуо веру која их је повезивала и споразум по којем је изабран. Народ се увек управља према сопственом добру, никада себе не обавезује заклетвом да ће слушати владара који је вођен бесом и није у било каквој обавези да прати таквог човека куд год га његова лудост води.⁵

Манеголдова тврдња да народ не треба да следи тиранина није била новина. Међутим, владајуће уверење је било да папа има моћ да збаци не-

² О различитим ставовима поводом реформе цркве у овом периоду као и о сукобима световних и духовних поглавара у вези са том темом видети више U. R. Blumenthal, *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, Philadelphia 1995; *The Investiture Controversy: Issues, Ideals and Results*, ed. K. F. Morrison, New York 1971.

³ O. Gierke, *Political Theories of the Middle Age*, transl. F. W. Maitland, Cambridge 1913, 37-39.

⁴ Манеголд је био један од млађих монаха малог манастира у Лаутенбаху, али је по одлуци старешине манастира на њега пала дужност да одговори на нападе против гргуоровске црквене реформе који су потицали из кругова око Дитриха, бискупа из Вердуна. Тако је настао спис „Манеголдово писмо Гебехарду“ (*Manegoldi ad Gebehardum liber*).

⁵ J. W. Gough, *The Social Contract: A Critical Study of its Development*, Oxford, 1957, 30. За детаљну анализу аргументације Манеголда од Лаутенбаха видети M. T. Stead, „Manegold of Lautenbach“, *The English Historical Review*, Vol. 29. No. 113, Oxford 1914, 7. и даље.

праведног владара, што је утемељено још на поменутом Августинском виђењу да секуларна монархија почива на греху. Манеголд је отишао корак даље са тезом да је папа само формално давао ефекат ономе што се већ десило због монархове повреде вере. Немачки писац је преузео историјску чињеницу да је монархија у његово време била изборна и условна, и на тој основи је креирао својеврсну теорију народног суверенитета. Идеја да суверенитет потиче од народа може да се пронађе и у другим делима тог временског периода, на пример *Policraticus* Џона од Солзберија (*John of Salisbury*). Ипак, Манеголд је, како сматра Гоф, за разлику од својих савременика који су употребљавали термин уговор, али не у контексту доктрине о народној суверености, био први који је повезао уговор са правима народа. У томе се огледа његова иновативност, антиципирајући суштинску карактеристику уговорне теорије у предстојећим годинама.⁶ Врло сличног мишљења је и Стедова (*M. T. Stead*), али је она још смелија у закључцима па износи јасну тврдњу да постоји „нека сличност“ између Манеголдове теорије и теорије друштвеног уговора 18. века. Краљ је био званичник изабран од народа у циљу његове заштите од унутрашњих нереда и спољних претњи. У случају да не испуњава своје дужности, народ може да изабере другог владара и таква теорија, према Стедовој, није остављала много места за утицај папе. Он није имао улогу судије већ „духовног саветника“. Тако се показује да, иако је Манеголд имао задатак да одбрани црквене реформе које је спроводио папа Гргур VII и да стане на папину страну у његовој борби против цара Хајнриха IV, његова теорија сигурно није ишла у прилог „гргуровцима“. Међутим, како наводи Стедова, мало је вероватно да је папа уопште имао било каквих сазнања о Манеголдовом спису. Ова ауторка, чини се с правом, такође поставља питање одакле Манеголду идеја за овакву теорију. Актуелни догађаји му нису давали повода да размишља о идеји народног суверенитета. Упркос томе, Стедова наводи више могућих извора оваквог закључивања, истичући да су можда сви донекле утицали, али да се не може рећи да је било који од њих био пресудан. Исто тако сматра да је упитно да ли је и сам Манеголд у потпуности разумео смисао сопствене теорије. Питање је да ли би је предочио тако „тихо“ да је био свестан њеног пуног значења, мада постоји и друга могућност, а то је свест о опасностима које су вребале због изношења једне такве теорије. Свакако да таква мудрост једног револуционарног писца у историји не би представљала преседан. У прилог закључку да је теорија била јасна у Манеголдовој мисли, односно да није некаква случајност, указује и њена конзистентна употреба и логичка изведеност. Ипак, теорија је остала у запећку јер није представљала добро оружје ни за напад ни за одбрану у борби са државом. Ниједна страна није благонаклоно гледала на

⁶ Gough, нав. дело, 30-32.

народни суверенитет, иако су обе желеле подршку народа. Укратко речено, није постојала реална могућност да се народу призна таква моћ какву му је Манеголд, у том моменту непознати монах једног малог манастира у Лаутенбаху, приписивао.⁷

Џон од Солзберија је један од најистакнутијих политичких теоретичара 12. века. Значај његове мисли се огледа у схватању морала као критеријума исправности поступања владара, као и у истицању правних ограничења у монарховом делању. Разлог за овакав став је поновно изучавање *Јустинијанове кодификације* средином 12. века које је започело радом глосатора, а максима да је владар изнад закона овом писцу је била добро позната. Због тога је сматрао да онај ко је примио моћ од бога треба да служи законима, он је роб правди и исправноме. Владар слуша право зато што мора да поштује правду, цени једнакост и у свим стварима преферира вољу других у односу на своју сопствену. У супротном, ради се о узурпацији моћи, потискивању правде и стављању личне воље изнад закона. Суштинска разлика између доброг владара и тиранина, кога Џон од Солзберија означава као јавног непријатеља, је у послушности праву и управљању народом тако да је њему на услузи. Исправан владар треба да ради оно што је у најбољем интересу народа, да му буде и мајка и отац и да тражи љубав више него страх, јер љубав је снажнија од смрти и та веза се неће лако раскинути. Наравно, правда и божји закони су изнад владаревих правила. Божја правда је вечна правда, а његово право је отеловљење правичности.⁸

Осим што је правом утврђена граница легитимитета, па самим тим и однос између владара и народа, сам избор државног поглавара је био чин вредан помена, с обзиром на политичке и филозофске консеквенце. У начелу, народ није имао некакву активну улогу у обреду устоличења. Бог одређује владара који носи божји дух у себи, који поступа у складу са божјим заповестима и који познаје право. Овакав начин ступања на престо утемељен је на ауторитету Старог завета,⁹ па Монахан истиче да је његова доктрина директно рефлектовала став о сакралном карактеру краља и није могуће дати било какву другу интерпретацију која ће бити макар делом сагласна са некаквом демократском мисли.¹⁰ Ипак, избор, макар био и простим провиђењем, морао је на неки начин да се легитимише пред народом, како би се њихов узајамни однос учврстио. У том смислу Џон од Солзберија нигде не спомиње уговор или споразум, што представља корак у назад у односу на Манеголда од Лаутенбаха, чиме се још једанпут потврђује оригиналност

⁷ Stead, нав. дело, 11-14.

⁸ John of Salisbury, *Policraticus*, transl. Cary J. Nederman, Cambridge 2007, 25-34.

⁹ Исто, 69-70. Видети 5 Мој. 31, Још. 1.

¹⁰ A. P. Monahan, *Consent, Coercion and Limit: The Medieval Origins of Parliamentary Democracy*, Leiden 1987, 57-70.

овог аутора. Али, обавезивањем владара да се понаша у складу са правом заправо се утврђују одређена права заједнице. Једина разлика је у томе што се она не заснивају на уговору већ на теорији о божанском карактеру монарха. Суштина ипак остаје и испољава се кроз неки вид ограничене монархије и кроз однос између краља и народа који је заснован на љубави према богу, на узајамној љубави и поштовању, као и на праву на отпор. Џон од Солзберија је саветовао да светина мора да сачува послушност према владару чак и када је он зао, осим ако његови пороци нису апсолутно погубни. У том смислу, рехабилитујући идеје Манеголда од Лаутенбаха, у литератури се обично наводи да се у његовој доктрини први пут јавља идеја о оправданом убиству неморалног владара који се сматра тиранином.¹¹

Многи догађаји у историји средњовековног права и црквене традиције утицали су да се напусти Августиново наслеђе о пореклу државе у првобитном греху и да настане теорија о исправном почетку државе путем споразума. Један од значајнијих момената је позивање на Стари завет, када је закључен уговор у Херону између Давида и старешина Израилевих.¹² Даљи напори су подразумевали доказивање да новопронађени људски основи државе нису у супротности са духовним пореклом и правима монархије, јер је народ добио од бога духовну моћ да устоличи монарха и његову функцију. Победа оваквог начина размишљања је у великој мери заслуга рада глосатора у 12. веку који су открили у *Јусџинијановој кодификацији* текст који, како се чини, изричито указује да је воља народа, изражена путем *lex regia*, позитивно-правна основа световне власти.¹³

Када је једном моћ (*imperium*) пренета са народа на монарха, поставило се питање да ли она може да се врати у случају неправедног владања. Ту су настала два учења, чиме се, заправо, изнова посредно разматрао однос између владара и народа. Транслатисти су поменути закон тумачили у смислу да је народ извршио пренос власти (*translatio*) на монарха, што је за учинак имало, према њиховом мишљењу, успостављање суверенитета владара. Друго објашњење су предложили концесионалисти и састоји се у томе да владар има само *usus* највише власти коју је добио путем једне концесије, док сувереност остаје у рукама народа упркос институционализацији његове моћи.¹⁴ Они

¹¹ Видети краћу студију о политичкој теорији Џона од Солзберија Berman, H. J., *Law and Revolution*, Cambridge 2009, 275-287.

¹² 2 Сам. 5:1-3.

¹³ Gierke, нав. дело, 38-40. Ради се о славној Улпијановој сентенци из Прве књиге *Инсџинијуција*: „*Quod principi placuit legis habet vigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.*“ У преводу „Што се принцепу свиди има снагу закона зато што је народ, законом о владавини који је донет поводом његове власти, пренео њему и у њега сву своју највишу власт и овлашћења.“ *Јусџинијанова Диџестја*, превод А. Маленица, Београд 2010, 113.

¹⁴ Д. Поповић, *Сиварање модерне државе*, Београд 1994, 10.

који су овако размишљали држали су да је однос између државног поглавара и народа уговорни однос. Могућност независног управљања постоји све док је и верности споразуму, јер без обзира на форму владавине прави суверен остаје народ. У складу са овим, често је извођен закључак и да он увек мора бити носилац легислативне власти. Краљ, који има надлежност да извршава право, мора стално бити контролисан и у случају погрешног рада може бити лишен његове функције.¹⁵

СУВЕРЕНОСТ МОНАРХА – ТОМА АКВИНСКИ

Тома Аквински истиче да се треба покоравати световној власти због божје праведности. Она захтева да се нижи повинују вишим, иначе људски живот не би могао да опстане. Због тога вером у Исуса хришћани нису ослобођени послушности према световним владарима.¹⁶ На питање ко треба да буде носилац световне власти, Аквински наводи да предност треба дати владавини једног човека јер је најбоља. Ипак, да се она не би претворила у тиранију као оличење највећег зла, потребно је да бирачи, чија је то обавеза, за краља изаберу човека који је таквих особина да неће застранити у тиранију. Затим, управу треба тако поставити да се краљу ограничи власт и одузме могућност да неправедно поступа. Најзад, треба се побринути и за оне који су се ипак оглушили о све божје заповести и завели тиранску владавину.¹⁷

Дакле, световним властима се човек покорава у мери у којој то захтева поредак праведности. Стога, ако власт није праведна, ако је насиљем приграбљена и доноси неправедне законе, поданици нису дужни на послушност, осим можда узгредно како би се избегла нека већа опасност.¹⁸ Другим речима, ако тиранија не прелази у крајност, боље је подносити умерену неправду, јер се супротстављањем тиранину народ излаже многим опасностима које могу бити теже и од саме тираније. Па чак и ако пружање отпора буде успешно, из тога неретко настају велики раздори, јер се мноштво подели због

¹⁵ Gierke, нав. дело, 44-46.

¹⁶ Тома Аквински, *Избор из дјела*, 2. свеска, *Summa theologiae* I-II, питање 104. (прев. Вељко Гортан, Јосип Барбарић), Загреб 1990, 509. О етичкој и схоластичкој димензији учења Томе Аквинског о праву, а посебно о природном праву видети М. Трајковић, „О свету права који почива на моралним вредностима“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад 2/2011, 228-233; Д. Митровић, Г. Вукадиновић, „Област права и морала“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Нови Сад 1/2017, 9-21.

¹⁷ Тома Аквински, *Држава*, прев. Томо Вереш, Загреб 1990, 67-68.

¹⁸ Аквински, *Избор из дјела*, 509. О размимоилажењима у разумевању идеје природног права у делу Томе Аквинског међу истакнутим савременим неотимистима видети више: М. Божих, Д. Аврамовић, „Неотомистичка критика људских права“, *Правни живоић*, 14/2007, 447-467.

уређења нове владавине. Због тога је Аквински и у случају значајних злоупотреба власти увек против убиства тиранина. Он сматра да би било опасно да неко по властитом нахођењу убија владаре, па макар и тиранине и упућује на апостола Петра који нас учи да треба да будемо покорни својим господарима, не само добрима и благима него и наopakима. Против окрутности тиранина боље је иступати не по властитом нахођењу неких појединаца него ауторитетом јавности. Ако је право неког народа да себи одреди краља, онда није неправедно да га тај исти народ уклони или да ограничи његову власт ако је тирански злоупотребљава. У таквим околностима не би требало сматрати да долази до повреде обавезе на верност, јер је он сам крив што његови поданици не испуњавају своје обавезе према њему будући да ни он сам није био веран својим обавезама у владању како то захтева краљевска дужност. Дакле, Аквински право збацивања неправедног краља ставља у руке онога ко га је и поставио. Али, ако се против тиранина не може пронаћи било каква људска помоћ, ваља утећи богу, краљу свих људи, који је помоћник у невољама и тескоби. Тиране које бог сматра недостојним обраћења може он уклонити са земље или их бацити у веома бедно стање.¹⁹

Аквински заговара идеју да краљева власт има порекло у народу и да народ, у случају да краљ злоупотребљава власт, може у томе да га спречи. Ако народ збаци тиранина, иако му се претходно потчинио занавек, не може се сматрати кривим за непоштовње обавезе послушности. Разлог је у томе што је владар, управљајући на начин који није у складу са његовим дужностима, први раскинуо однос верности. Гоф истиче да су многи елементи у овим речима препознатљиви. Идеја да је краљ „институционализован“ од стране народа који му се потчињава потиче од средњовековног изборног принципа, комбиновано са римском традицијом и доктрином *lex regia*. На крају се појављује и идеја вере, *fides*, као и употреба речи *pactum* у скоро истом смислу у којем је она навођена код Манеголда и његових савременика у периоду борбе око инвеституре.²⁰

НАРОДНА СУВЕРЕНОСТ – МАРСИЛИЈЕ ПАДОВАНСКИ

Један од аутора који је инсистирао да народ мора да буде законодавац је Марсилије од Падове. Самим тим што је легислатор, народ даје облик држави и повезује њене делове у целину. Он „институционализује“ владара који треба да се бави оним пословима који измичу заједници као целини. Самим тим монарх је само њен део и у односу према њој увек остаје у инфе-

¹⁹ Аквински, *Држава*, 68-72.

²⁰ Gough, нав. дело, 37.

риорном положају. Тиме што је добио извршну власт од законодавца краљ постаје „други“ у држави, у свим стварима везан правом и његова владавина је најбоља када делује најближе ономе што је воља народа.²¹

„Тело грађана“ или барем преовлађујући део тог тела заповеда на општој скупштини да нешто треба да се учини или не учини, под претњом санкције. Закони донети на тај начин су најбољи и ту се Марсилије Падовански, као и у многим другим случајевима, позива на Аристотела.²² Цело тело може да буде бољи судија о томе шта је најисправније и може лакше да уочи неправилности у друштву, док је целина увек јача од било којег њеног дела узетог самог за себе. Маса утиче на повећану пажњу приликом стварања права, јер нико неће свесно да нашкоди себи. Свако може да провери да ли предложени закон више иде у корист неком појединцу или заједници и може да изрази протест, што није случај ако би закон доносио један или неколицина.²³ То је од значаја и за примену права, јер ће свако пре поштовати прописе уколико је он сам учествовао у њиховом стварању. Град је заједница слободних људи и сваки грађанин треба да ужива слободу, а не да трпи деспотизам било кога другог. Због тога ће свако прихватити и поштовати закон у чијем је настајању учествовала цела заједница, чак и када он није најкориснији.²⁴

Поред законодавне власти коју чини народ, извршну власт оличава владар којег одређују грађани. Познавање закона, мудрост и моралне врлине су квалитети савршеног владара, али нису од значаја у смислу формалног постављења. Избор појединца који ће обављати извршну власт је у надлежности законодавца, односно општег тела грађана, па се њему приписује и ауторитет да свргне носиоца извршне власти уколико је то у општем добру. Постављање монарха од стране законодавца произлази из чињенице да он утврђује право, па из тога произлази да има овлашћење да одреди и онога који треба да усмерава грађанске активности у складу са створеним правом.²⁵

Најзад, пошто је владар само човек, он има своју вољу и своје жеље, па може да се деси да ради супротно до онога како је закон наредио. Због тога неко мора да га контролише, јер би у супротном могла настати тиранија, а

²¹ Gierke, нав. дело, 46-47.

²² Видети Аристотел, *Политика* (прев. Љиљана Црепајац), Београд, 2003, III, 7.

²³ Средњовековним теоретичарима је била позната римска максима „*quod omnes tangit, ab omnibus approbetur*“ (што се тиче свакога, треба да буде одобрено од свих). Уопштено о два различита схватања сагласности код средњовековних писаца видети С. Watner, „*Quod omnes tangit: Consent Theory in the Radical Libertarian Tradition in the Middle Ages*“, *Journal of Libertarian Studies*, Vol. 19, No. 2/2005, 69-71.

²⁴ Marsilius of Padua, *The Defender of the Peace*, ed. and transl. Annabel Brett, Cambridge 2005, 66-67, 69-70.

²⁵ Исто, 88-89.

живот грађана би постао ропски. То је задатак законодавца или неког другог по његовом овлашћењу. Уколико монарх чини мале грешке и само ретко, онда треба зажмурити на једно око и не кажњавати га јер је штета за заједницу мала, а поверење народа у власт или поштовање закона може да се доведе у питање. Уколико је прекршај озбиљан, онда владар мора да буде на неки начин санкционисан, било тако што ће се применити санкција већ предвиђена правом или одређивањем *ad hoc* казне од стране законодавца.²⁶

У међувремену, слична размишљања о односу владара и народа појављују се и под окриљем цркве. Црква је у очима грађана све више личила на политичку заједницу и било је природно да се у њеном устројству користе механизми слични онима у грађанској држави. Тако је, на пример, доктрина апсолутне монархије на свом врхунцу била немоћна да елиминира идеју да се права налазе у рукама црквене заједнице као целине, а не једног конкретног лидера.

Колико год била гласна мишљења да је папа изнад свих осталих у црквеној хијерархији, ипак су постојала два изузетка. Први се односи на момент када је место папе упражњено. Сматрало се да је његова моћ тада враћена заједници и онда су кардинали, као њени представници, бирали монарха. Други изузетак се односи на питање вере. Једино је црква непогрешива, а папа може да згреши и да буде збачен због јереси. То је довело до мишљења код многих канониста да је папа у овом изузетном случају подложен пресуди цркве као институције. У том смислу папа јеретик је духовно мртав, па је самим тим *ipso facto* престао да буде папа, а Опште веће као (сада) једини представник цркве то треба да обнародује. Џон Париски (*John of Paris*) је папу посматрао само као вођу заједнице који има онолико моћи колико је потребно да би се сачувало јединство. У случају прекорачења граница опште добробити, он може бити прекорен од стране кардинала и свргнут од стране Већа. Осим ове сличности у поступању према неправедним поглаварима у државној и црквеној организацији, од почетка 14. века идеја народног суверенитета је почела да продира и у црквену сферу. Можда најекстремнији став заузимао је Виљем Окам (*William Occam*) који је избор папе видео као право делегирано кардиналима од стране заједнице, чиме се одбацују све сумње у погледу духовног порекла папине превласти који неспорно и увек може да има само ограничену власт.²⁷

²⁶ Исто, 124-125.

²⁷ О односима између различитих органа у црквеној организацији и сличностима са механизмима у световној држави видети више Gierke, нав. дело, 49. и даље; Watner, нав. дело, 72. и даље.

ЗАКЉУЧАК

На заласку средњег века готово у свим теоријама, са изузетком оних које су биле истински средњовековне, може се уочити приметак идеја које су биле спој античких и нововековних схватања. Суверенитет државе и суверенитет појединца су два аксиома од којих су почињале све теорије о друштвеним структурама и чији је узајамни однос представљао централну тему политичког дискурса. То укључује и мисао о апсолутној владавини која је настала као последица ренесансе античке идеје о држави и модерног индивидуализма. Такође, структура државе је постала мета жестоких критика од стране рационалиста. Њена вредност је утврђивана упоређивањем са идеалном државом по природном праву и према критеријуму испуњења њене сврхе. У том моменту настају велики сукоби у мишљењу, јер је циљ државе одређиван веома различито: од изразито индивидуалистичких ставова који су водили ка праву на слободу, до обезбеђења мира и благостања што је за закључак имало државно право на супериорност. Тако настају, или боље речено настављају се и спорови о најбољем облику владавине и најбољим законима.

Међутим, наставља се и развој мисли о друштвеном уговору. Опште прихваћен је био став да је на почетку постојало природно стање. Суверенитет појединца био је извор природних права. Пошто она нису била саставни део уговора о настанку државе, не могу да буду под њеним утицајем. Тако је лагано настајала теорија о народном суверенитету, са скупштином као представником народа. Са друге стране, они који су заступали идеју о суверенитету државе, истицали су да се он заснивао на уговору који је био потврђен од стране природног права, што им је послужило као аргумент у оправдавању апсолутистичке државе. Оваква идеја суверенитета ипак није искључивала, макар на теоријском плану, захтеве несuverених да учествују у власти. Тако су и најекстремније теорије о суверенитету владара комбиновале теорију о суверенитету монарха са принципима ограничене монархије, односно, давали су држави на неки начин и условно речено легитимитет. Због тога је, упркос продору аристотелизма у 14. и 15. веку, средњовековна уговорна традиција и даље била веома снажна. Уз постепени развој доктрине о народној суверености, која је још у средњем веку и касније обично повезивана са уговорном теоријом, два суштинска елемента теорије друштвеног уговора из 18. века уцртавали су свој пут ка коначном циљу.

Dragutin S. Avramović, Ph.D., Associate Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
d.avramovic@pf.uns.ac.rs

Ilija D. Jovanov, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
i.jovanov@pf.uns.ac.rs

Social Contract as an Authority of Sovereignty – Doctrines from XII until XIV Century

Abstract: *Idea of rule based upon (social) contract is present in theory since ancient period until modern times. In this text the authors tend to reveal theory of social contract in a part of Middle Ages, pointing to certain thinkers who contributed to the theory of social contract in their works. They examine some basic elements of developed social contract theory in 18th century, particularly the issue of certain rights of the people to elect potentate (sovereign) and establish limited government. In the period when church has obtained particular role in social life, as well as in performing secular power, the attention was paid to relationship between spiritual and secular heads of the two competing social organizations. It is stressed that during the elapse of time they have started to look alike in terms of ruling technique. The authors conclude that in that period the word was rather about growth of social contract theory than about completed theory of ruling upon a social contract.*

Keywords: *Social Contract; Limited Government; Church; The Sovereignty of the Monarch; Popular Sovereignty.*

Датум пријема рада: 08.12.2018.